

พระนางมัทรี: วิเคราะห์ตัวละครในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

กัณท์มัทรี*

**MATSEE: AN ANALYTIC STUDY OF CHARACTER IN THAI
LITERATURE VEJSANDORNSHADOK (MATSEE EPISODE)**

วิชุดา พรายยงค์

Vichuda Prayyong

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

Dhonburi Rajabhat Universit

Corresponding author email: khemprapai1@gmail.com

Received: June 27, 2021; **Revised:** June 28, 2021; **Accepted:** June 28, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทตัวละครหญิง และวิเคราะห์ตัวละครหญิงในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เอกสารจากผลการศึกษาพบว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทย สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ดังปรากฏ เรื่องกาพย์มหาชาติ ตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็นวรรณคดีที่รู้จักกันดีในทุกชนชั้น เนื่องจากเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา มีตัวละครเอกหญิงคือพระนางมัทรี เมื่อวิเคราะห์ตัวละครในวรรณคดีแล้ว พระนางมัทรี เป็นสตรีที่มีคุณลักษณะเป็นสตรีในอุดมคติ ได้แก่ 1. ความจงรักภักดีต่อสามี 2. มีความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก 3. เป็นผู้มีความเป็นกุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย 4. มีความกล้าหาญ อุดม 5. มีจิตใจใฝ่บุญ กุศล 6. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปียวาจา อย่างไรก็ตาม ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ยังเป็นที่รู้จักและอยู่คู่กับสังคมไทย เนื่องด้วยเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา จวบ

* ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 26 มีนาคม 2564

จนปัจจุบัน นอกจากนี้นิฉันได้ฉายาว่ามหาเวสสันดรชาดก ยังมีคุณค่าต่อการศึกษา วรรณคดี ด้าน ภาษา สภาพสังคม ศาสนา ประเพณีของไทย

คำสำคัญ: ตัวละคร, พระนางมัทรี, ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

Abstract

This article entitled to study the Character of a woman and to analyze the Character in Thai literature Vejsandornshadok. This is a qualitative research done by studying academic documents. it was found that Mahavejsandornshadok literature is the buddhist literature along with Thai society for a long time which is in the form of Mahachart poem in the ancient Ayutthaya period until now. This is the well-known poem in all social classes in Thai society according to its story is about buddhist religion which the significant character named ‘Princess Matsee’. When we have analyzed this character in the literature, we will find that Princess Matsee is the role model woman in Thai society. Her magnificent characters are (1) royalty to husband, (2) a beloved mother and the protector of children, (3) a noble lady or gentle woman, (4) brave and patient, (5) merit mind, and (6) wisdom and good speech. Moreover, Mahavejsandorn- shadok literature is full of the great values towards education, Thai literatures, linguistics, social condition, religious and tradition in Thai society until the present time.

Keywords: Character, Matsee, Mahavejsandornshadok

บทนำ

คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีอิทธิพลต่อเรื่องเล่าเชิงคุณธรรมอย่างมาก โดยเฉพาะ เรื่องพระเวสสันดรชาดกดังจะเห็นได้ว่าการประพันธ์ทั้งในรูปร้อยแก้ว ร้อยกรองออกมาเป็น จำนวนมาก ซึ่งเนื้อหานั้นก็ไม่ใช่เรื่องไกลตัวแต่เป็นการนำเสนออุดมคติทางพระพุทธศาสนาใน เรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์

ในแง่คติของการเล่าเรื่องนั้นปรากฏผ่านการเล่าเรื่องแบบประพันธ์คาถาปรากฏใน พระไตรปิฎก ก่อนขยายความเป็นเรื่องเล่าชาดกผ่านอรรถกถา แล้วจึงมีการแต่งเป็นคำกลอน เรียกว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งถูกถือว่าเป็นวรรณคดีศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทย สืบ ทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ดังปรากฏ เรื่องกาพย์มหาชาติ ตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็น วรรณคดีที่รู้จักกันดีในทุกชนชั้น เนื่องจากเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยอ้างอิงจาก พระไตรปิฎกว่า พระนางมัทรีราชบุตรีผู้มีความงามทั่วสรรพางค์กาย ได้ทูลถามพระเวสสันดร

นั้นว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันจะเก็บไว้ที่ไหน หม่อมฉันได้ทูลถามพระองค์แล้ว ขอได้โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้นเถิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 28 ข้อ 1708 หน้า 555)

ในส่วนการร่ายยาวนี้ได้ถือเอาเนื้อหาตามที่อรรถกถาได้ยกมาอธิบาย และมีการชื่นชมในสำนวนจนถูกนำเสนออย่างต่อเนื่อง หลังจากนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมพระสงฆ์นักปราชญ์ ราชบัณฑิตแปลและแต่งมหาชาติคำเป็นหลวงขึ้นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 2025 สำหรับสวดในพระราชพิธีเข้าพรรษาและสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังระหว่างพรรษาเรื่องราวของมหาชาติชาดกมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชน เพราะถือว่าเป็นตอนที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติสุดท้ายที่ทรงบำเพ็ญพระบารมี ครบ 10 ประการ ก่อนจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยทานบารมีขั้นสุดท้ายที่ยากยิ่ง จึงเรียกว่า มหาชาติ

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก มีผู้แต่งหลายสำนวน ส่วนกัณฑ์มัทรี ผู้แต่งคือ เจ้าพระยาพระคลังหน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเนื้อหาทั้งหมดนี้เป็นการกล่าวถึงลักษณะของสตรีในทางพระพุทธศาสนาในลักษณะของสตรีผู้ทรงพระสิริโฉม มีคุณธรรมแต่กลับต้องทุกข์ทรมานจากความเป็นมารดาที่ถูกถูกบริจาคให้เป็นทาน แต่ก็ยอมรับการถวายทานนั้นของพระเวสสันดร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 28 ข้อ 2266 หน้า 533) การยอมรับหน้าที่ของภริยาที่ต้องยอมรับการตัดสินใจในการถวายทานของพระเวสสันดรเป็นลักษณะที่กล่าวถึงตัวละครที่บอกเล่ายุคสมัยมากกว่าจะเป็นข้อเท็จจริงที่ยอมรับกันได้ในเวลาต่อมา จึงปรากฏข้อถกเถียงในเรื่องดังกล่าวอย่างกว้างขวาง

บทความนี้จึงต้องการเสนอบทบาทของตัวละครหญิงที่น่าเสนอเรื่องร่ายยาวนี้และจะขอเสนอการวิเคราะห์ตัวละครหญิงนี้ผ่านเรื่องเล่าในเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีต่อไป

บทบาทตัวละครหญิงในมหาชาติชาดก

ความนิยมและความสำคัญของเรื่องมหาชาติชาดก ปรากฏให้เห็นได้จากวรรณกรรมที่แต่งขึ้นมากมาย ทั้งต่างสำนวนและต่างยุคสมัย เฉพาะที่เป็นฉบับหลวงก็มีมากมายในลักษณะของรูปแบบคำประพันธ์ต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีมหาชาติฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ อีก เช่น ทางภาคเหนือ มีมหาชาติภาคพายัพ เขียนเป็นอักษรล้านนา มีหลายฉบับและหลายสำนวน ทางภาคอีสาน มีมหาชาติคำเตี๋ย

ส่วนทางภาคใต้ มีมหาชาติชาดกฉบับวัดมณีมาวาส สงขลา เป็นต้น และยังมีมหาชาติสำนวนต่าง ๆ อีกมากมายที่แต่งกันเองโดยอิสระกระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติจึงปรากฏในสังคมไทยทุกภูมิภาคทั้งในราชสำนักและในหมู่ประชาชนทั่วไป

(กระทรวงวัฒนธรรม, กรมการศาสนา, 2559: 5-7) ซึ่งมุมมองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นลักษณะสตรี ดังต่อไปนี้

1. **บทบาทของตัวละครหญิงตามคตินิยม** เป็นการนำเสนอสตรีผ่านตัวละครนางเอก ในวรรณคดีแต่ละเรื่อง สะท้อนสภาพสังคม แนวคิด ค่านิยมของคนในสังคมนั้นอย่างชัดเจน ซึ่งมักต้องให้ผู้ชายเป็นผู้กำหนด ตามลักษณะคตินิยมแบบแนวคิดศาสนาในยุคสมัยพุทธกาลที่มองว่า ผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชาย เช่นในแง่ตามธรรมชาติที่มองว่า ผู้หญิงนั้นหากไม่ผ่านการอบรมที่ดีย่อมมีลักษณะร้ายมากกว่าดี ดังข้อความว่า “เตี้ยง ที่นั่ง เครื่องประดับ ตัณหา ความพยาบาท ความไม่เจริญ ความพร้อมที่จะทำร้าย และความด้อยในศีลธรรม เป็นสิ่งที่พระมनुให้ไว้แก่ผู้หญิง” (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541: 38) ลักษณะตามที่ปรากฏในพิธีกรรมทางศาสนาที่ถือว่าผู้หญิงไม่สามารถร่วมพิธีทางศาสนาได้ ดังข้อความว่า “ “หญิงไม่พึงสาธยายมนตร์เพื่อทำพิธีใดๆ เนื่องจากมีกฎเกี่ยวกับคุณสมบัติที่จะใช้ถ้อยคำดังกล่าว เพราะหญิงเป็นเพศอ่อนแอและไม่มีส่วนในมนตร์ จึงเป็นผู้ขาดคุณสมบัติกฎบัญญัติไว้เช่นนั้น” (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541: 39) จึงทำให้เห็นว่า ข้อความในเวสสันดรชาดกที่ถูกนำเสนอเรื่องสตรีว่า มีการตั้งราคาตัวของผู้หญิงในวรรณคดีมีเหตุกำกับไว้ให้ด้วยเสมอ โดยอมิตดาตกเป็นเมียทาสชุก เพราะพ่อแม่เอาเงินชุกไปใช้รื้อยกหาบณะ ส่วนในกรณี กัณหา ขาลี ก็เห็นได้ว่าพระเวสสันดรคาค่าพระขาลีไว้น้อยกว่านางกัณหามาก เพื่อที่ว่าผู้ที่สามารถไถ่กัณหา ขาลีได้จะมีแต่กรุงสยชัยพระเจ้าปู่ หรือถ้าผิดไปก็ต้องเป็นกษัตริย์มหาศาล ซึ่งคงจะรับนางไปเป็นมเหสี ที่จะเป็นคนต่ำกว่านั้นไม่มีทางจะเป็นได้เลย (สุมาลี วีระวงศ์, 2546: 161)

2. **บทบาทของผู้หญิงไทยตามประเพณี** เป็นการนำเสนอสตรีในลักษณะที่หลากหลาย มีบทบาทหลายหน้าที่ ทั้งผู้หญิงชนชั้นปกครอง และผู้หญิงชาวบ้าน มีความคาดหวังจากสังคมว่า จะต้องทำงานได้เป็นอย่างดีทั้งสองงาน ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ตลอดจนการประเมินค่าล้วนมีที่มาจากวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนในเรื่องของจริยธรรม ที่เป็นเครื่องมือหนึ่งในการจัดระเบียบสังคมโดยการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว (บุญวดี มนตรีกุล ณ อยุธยา, 2559: บทคัดย่อ) ซึ่งลักษณะของสตรีดังกล่าวนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นข้อกำหนดฐานะผู้หญิง เช่น ผู้หญิงในฐานะบุตร ภรรยา หญิงหม้าย มารดา อุบาสิกา โดยแบ่งให้ผู้หญิงเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างและกับบุคคลหลายสถานะ แต่การเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและบุคคลต่างๆ เหล่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นผู้หญิง แต่เกี่ยวข้องในฐานะเป็นมนุษย์ ซึ่งอาจไม่แตกต่างกัน เช่น ฐานะเป็นบุตร เป็นอุบาสิกา เพราะบุตรชายหรือหญิงต่างมีหน้าที่เดียวกัน อุบาสิกากับอุบาสกก็มีหน้าที่ไม่ต่างกัน แม้แต่ฐานะมารดาก็ไม่ต่างจากบิดามากนัก ฐานะที่สัมพันธ์กับเพศแท้ๆ มีเพียงบางเรื่อง เช่น ฐานะภรรยา ฐานะหญิงหม้าย และฐานะอาชีพการงานทางสังคม ” (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541: 92)

3. บทบาทสตรีตามความเชื่อทางศาสนา เป็นไปตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกมองว่า สตรีจะมีบทบาท ดังนี้

ก. ภรรยาจุฑาเพชฌฆาต คือภรรยาคิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ยินดีต่อชาย เหล่าอื่น ดูหมิ่นสามีเป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามี

ข. ภรรยาจุฑานางโจร คือ ภรรยาจะไม่ยกยอทรัพย์แม้มีจำนวนน้อยที่สามีประกอบ ศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา

ค. ภรรยาจุฑาหญิง คือภรรยาไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาดคาย ดุร้าย มักพูดคำชั่วหยาด ข่มขู่สามีผู้ขยันหมั่นเพียร

ง. ภรรยาจุฑา มารดา คือภรรยาผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อคอยทะนุถนอมสามี เหมือน มารดาคอยทะนุถนอมบุตรรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้

จ. ภรรยาจุฑา พี่สาวน้องสาว คือ ภรรยาเป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามี ของตน มีใจละอายต่อบาป ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี

ฉ. ภรรยาจุฑา เพื่อน คือ ภรรยาเห็นสามีแล้วชื่นชมยินดีเหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไป นานแล้วกลับมาเป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี

จ. ภรรยาจุฑา ทาสี คือ ภรรยาถูกสามีขู่จะฆ่าจะเข่นตี ก็ไม่โกรธ สงบเสถียรไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 63 หน้า 123-125)

เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าตัวละครหญิงนั้นมีทั้งที่มีคุณธรรมและไม่มีคุณธรรม ทั้งในสถานที่ที่เป็นมารดาของบุตรก็มีลักษณะดุดะเดียนกัน อันเป็นผลมาจากลักษณะทางคุณธรรมเป็นเครื่องประกอบมากกว่าจะพิจารณาในแง่ของคตินิยมและประเพณี แต่พุทธศาสนาเถรวาทก็ยังกล่าวถึงสตรีในแง่ทางสังคมเพื่อบอกลักษณะที่สังคมกล่าวถึง แต่หากจะพิจารณาในแง่ของความ เป็นจริง ทั้งสตรีและบุรุษก็สามารถแยกได้ตามลักษณะบทบาทที่ทำนั้นมีคุณธรรมหรือไม่นั่นเอง

วิเคราะห์ตัวละครพระนางมัทรีในรายาวมหาเวสสันดรชาดก

พระนางมัทรี หากวิเคราะห์ในเชิงตัวละครในวรรณคดีแล้ว พระนางมัทรี ถือเป็นผู้ที่เป็นสตรีที่มีคุณลักษณะเป็นสตรีในอุดมคติ รูปงาม ดังที่พระเวสสันดรกล่าวถึงในเชิงกลิ้งเสียดสี ว่าพระนางมัทรีกลับมาช้าเพราะไปเที่ยวหาผู้อื่น “เจ้าผู้มีพักตร์อันผุดผ่องเหมือนหนึ่งเอาน้ำทองเข้ามา ทาบทัพบระเทืองผิวงามว่าจะลอยลี้ลงจากฟ้า” ความงามของพระนางมัทรีแม้มิได้บรรยายเด่นชัด แต่ความดี ความงามของพระนางมัทรีปรากฏชัดเจน ด้วยหลักการดังนี้

1. วิเคราะห์ตัวละครตามเรื่องเล่า เป็นการกล่าวถึงตัวละครที่ปรากฏในรายาวมหาเวสสันดรชาดกตามลักษณะจิตใจและการแสดงออก ดังนี้

ก. ความจงรักภักดีต่อสามี เป็นการอธิบายถึงการที่พระนางมัทรี เป็นกษัตริย์ แต่ก็ทรงมีความมั่นคง จงรักภักดีต่อพระราชสามี คือพระเวสสันดร แม้ต้องออกจากเมือง ไปอยู่ป่า ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบาก แต่ก็มิได้ย่อท้อ การที่พระนางมัทรีติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า ด้วยว่าประสงค์จะรับใช้ปรนนิบัติพระเวสสันดรอย่างใกล้ชิด พระนางมัทรียังคงทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี ในการดูแลทั้งพระราชสามีและบุตรทั้งสองด้วยความเต็มใจ ทำหน้าที่มิได้ขาดตกบกพร่อง ดังปรากฏความว่า “พระคุณเอยจะคิดдумังเป็นไรเล่าว่ามัทรีนี้เป็นข้าเก่าแต่ก่อนมาตั้งเงาตามบาทาก็เหมือนกัน นอกกว่านั้นที่แน่นอนคือ นางอันสนธิชิตใช้แต่ก่อนกาล ยังจะติดตามพระราชสมภารมาบ้างละหรือ ได้แต่มีทรีที่แสนดีผู้เดียวดอก ไม่รู้จักปลิ้นปลอกพลิกไพล่เอาตัวหนี มัทรีสัตยาสวามิภักดิ์รักผัวเพียงบิดากี่ว่าได้”

คำกล่าวของพระนางมัทรีที่ว่า รักผัวเพียงบิดา แสดงให้เห็นความรัก ความภักดี ของภรรยาที่มีต่อสามี อันเป็นคุณสมบัติของสตรีไทยไม่ว่าชนชั้นใด ในสังคมไทยก็มีการปลูกฝังความคิดเรื่อง ความซื่อสัตย์ต่อสามี

พระนางมัทรีต้องออกจากวังมาอยู่ป่า ด้วยความเต็มใจ เพราะพระนางมีความรักและภักดีต่อพระเวสสันดร เป็นตัวละครหญิงในอุดมคติ ที่แสดงถึงบทบาทความเป็นภรรยาที่ดี ร่วมทุกข์ ร่วมสุขกับสามี

“อุตสาหะตรระตราคระตราเตร็ดเตร่หาผลไม้ม่า ถึงที่ไหนจะรักเรียวก็ชอกซอน อดสำห้เที่ยวไม่ถอยหลัง จนเนื้อหนังชวนขาดเป็นริ้วรอย โลหิตไหลย่อยทุกหย่อมหนามอาราม จะใครได้ผลไม้ม่ามาปฏิบัติลูกบำรุงผัว”

พระนางมัทรีเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขและประโยชน์ของสามีและครอบครัว ความคิดเช่นนี้ เป็นสิ่งที่สตรีไทยปฏิบัติยึดถือกันมาโดยตลอด

ข. ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก เป็นการกล่าวถึงคุณสมบัติสำคัญของสตรี คือ ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก ไม่ว่าจะเป็นสตรีในชนชั้นใด ฐานะใดก็ตาม ย่อมมีสัญชาตญาณของความเป็นแม่ และพระนางมัทรี เป็นแม่ที่รักและปกป้องลูกอย่างที่สุด

พระนางมัทรีให้ความรักดูแลห่วงใย ทนุถนอมบุตรทั้งสองด้วยความรัก ปรากฏความว่า “แม่ผู้พยาบาลบำรุงเจ้าที่เยาว์มา เจ้ามิได้หามารดาสักหายใจ โอความซึ้งใจในครั้งนี้นี้เหลือขนาด สันสมบัติพลัดญาติยังแต่ตัวต้องไปมาหาเลี้ยงลูก และเลี้ยงผัวทุกเวลา”

เมื่อมาอยู่ป่า พระนางมัทรีได้พยายามดูแลลูกทั้งสอง อย่างเต็มที่มิให้บกพร่อง หาผลไม้ อาหารมาให้ลูกได้กินอยู่ไม่ลำบาก แต่เมื่อรู้ว่าลูกทั้งสองหายไป พระนางมัทรีออกติดตามหาลูก กัณหา ขาลี ในป่าเวลากลางคืน ด้วยความรัก ความห่วงใย โดยมีได้กลัวอันตราย ตามข้อความว่า “พระนางยิ่งหมองศรีโศกกำสรดสะอึกสะอื้น ถวายบังคมคืบออกมาเที่ยวแสวงหาพระลูกรัก

ทุกหนแห่ง” อันถือเป็นการแสดงความรัก ความห่วงใยของพระนางมัทรี สะท้อนให้เห็นถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูกว่าเป็นความรักที่บริสุทธิ์ยิ่งใหญ่ที่สุด ไม่มีสิ่งใดมาเทียบเท่า

ค. เป็นผู้มีความเป็นกุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย เป็นการโยงให้เห็นว่าสตรีไทยได้รับการอบรมสั่งสอนมาแต่โบราณ ว่าให้มีความเป็นกุลสตรี รักนวลสงวนตัวทั้งผู้หญิงที่เป็นชนชั้นสูงและหญิงชาวบ้าน โดยเฉพาะหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน และแม้เป็นหญิงที่แต่งงานแล้ว ก็ต้องมีการปฏิบัติตัวอย่างสำรวม ไม่แสดงความรักความสนิทสนมกับสามีในสาธารณะ

พระนางมัทรีเป็นภรรยาของพระเวสสันดรก่อนที่จะออกจากเมืองมาอยู่ป่า แต่เมื่อพระเวสสันดร ทรงบวชถือศีล พระนางมัทรีก็ให้ความเคารพพระเวสสันดรประดุจผู้ทรงศีล แยกที่อยู่หลับนอนเป็นสัดส่วน เพื่อมิให้เป็นการรบกวนการถือศีลภาวนาของพระเวสสันดร แม้ขณะที่พระนางมัทรีเป็นลมเพราะอ่อนเพลียจากการตามหาบุตรทั้งสอง เมื่อฟื้นขึ้นมาพบว่าตนเองสลบอยู่บนตักพระเวสสันดร ก็รีบขยับตัวออกมาด้วยเกรงจะไม่เหมาะสม “เมื่อพระนางมัทรีเธอได้สมปฤดีคืนมา นางพระยาเจ้าละอายแก่เพชฌายนัก ด้วยตัวมานอนอยู่บนตักพระราชาสามี บังควร (อุกฤษฏายะ) จึงอุกฤษฏาการโดยด่วนเลื่อนพระองค์ลงจากตักพระราชาสามี”

ค่านิยมเรื่องการปฏิบัติตัวความเป็นกุลสตรีของสตรีไทย ปรากฏในตัวละครหญิงในวรรณคดีเกือบทุกเรื่อง ทั้งเรื่องกริยามารยาท อันเป็นสิ่งที่สตรีไทยถูกอบรมสั่งสอนเสมอมา การรักนวลสงวนตัว ความเป็นแม่ศรีเรือน เพื่อที่จะดูแลคนในบ้าน คนในครอบครัวมิให้ขาดตกบกพร่อง

แม้ยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป บทบาทหน้าที่ของสตรีในสังคมไทยมีมากมายหลายอย่าง แต่คุณค่าความเป็นกุลสตรีไทย ยังเป็นสิ่งสำคัญที่สตรีไทยยึดถือเป็นแบบอย่าง พระนางมัทรี ถือเป็นแบบอย่างของสตรีไทย ที่มีความเป็นกุลสตรี เพียบพร้อมทุกประการ

ง. มีความกล้าหาญ อดทน เป็นการอธิบายถึงความกล้าหาญ อดทน ไม่ได้มีเพียงผู้ชายเท่านั้น แต่สตรีไทยก็ต้องฝึกฝนความกล้าหาญและอดทนเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นสตรีในชนชั้นใดก็ตาม พระนางมัทรีมีความกล้าหาญ ไม่แสดงความอ่อนแอว่าเป็นหญิงต้องให้ผู้ชายมาดูแลเพียงอย่างเดียว พระนางมัทรีแม้จะเป็นสตรีแต่เมื่อถึงคราวคับขัน ต้องตามหาเพื่อช่วยเหลือลูกทั้งสอง แม้จะพบเจออุปสรรคมากมาย กระทั่งสัตว์ร้าย อย่างเสือโคร่งมาขวางหน้าไว้

พระนางมัทรีก็ได้หาหนทาง มีจิตใจที่เข้มแข็ง ด้วยความรัก ความห่วงใยของแม่ที่มีต่อลูก อยากจะรีบกลับไปหาลูกทั้งสอง พระนางมัทรีจึงไหว้วอนพญาเสือ เพื่อขอทางให้พระนางได้กลับอาศรม “พระนางจึงปลงหาบคอนลงวอนไหว้แล้วอภิวาทน์ ข้าแต่พญาพาหนมฤคธาฮ่อน เรืองเดช ท่านก็เป็นพญาสัตว์ในหิมเวศวนาสนต์ จงผินพักตร์ปริมณฑลทั้งสามรา มารับวันหนาน้อมไปด้วยทศนขเบญจางค์... อนึ่งน้องนี้จะแบ่งปันผลไม้อให้สักกิ่ง ครึ่งหนึ่งนั้นน้องจะขอไปฝาก

พระหลานน้อยๆทั้งสองรา (มคค์ เม เทถ ยาจิตา) พระเจ้าพี่ทั้งสามของน้องเอ๋ย จงมีจิตคิดกรุณาสังเวชบ้าง ขอเชิญล่วงครรโลให้หนทางพนาวันอันสัจจร แก่น้องที่วังวอนอยู่นี้เถิด ”

พระนางมัทรี เป็นคนอดทนและหนักแน่น แม้จะเป็นกษัตริย์แต่พระนางก็ปรับตัวให้เข้าสภาพแวดล้อม นางมาอยู่ป่ากับพระเวสสันดรและกัณหา ซาลี พระนางต้องออกหาผลไม้ในป่าด้วยพระองค์เองเพื่อดูแลลูกและสามี จึงถือว่าพระนางมัทรีเป็นต้นแบบของสตรีที่มีความอดทน แม้กาลเวลาผ่านมาถึงปัจจุบัน สตรีไทยต้องมีความกล้าหาญอดทน ทั้งเป็นแม่ เป็นภรรยาและอีกหลายบทบาท

จ. มีจิตใจใฝ่บุญกุศล กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าชนชั้นใด ย่อมมีความศรัทธา เพียรกระทำความดี พระนางมัทรี ก็เช่นกัน เมื่อพระเวสสันดรจะเสด็จออกบวช พระนางก็อนุโมทนาและตามเสด็จไปอยู่ป่าด้วย แม้จะเจอความยากลำบากอย่างไร ก็มีได้ย่อท้อ

เมื่อพระนางทราบถึงความประสงค์ที่พระเวสสันดร ทรงยก กัณหา ซาลี ให้กับชูชก พระนางก็ขมใจให้คลายเศร้า และอนุโมทนากับพระเวสสันดร ดังตัวอย่าง “(สา มทุที) ส่วนสมเด็จ พระมัทรี ศรีสุนทรบรรราชิตามหาสมมุติวงศ์วิสุทธิสืบสันดานมา (วราโรหา) ทรงพระพักตร์ผิวงดงามเนื้อทองไม่เทียมสี (ยสสลินี) มีพระเกียรติยศอันโอฬารล้ำเลิศวิไลลักษณ์ยอดกษัตริย์ อันทรงพระศรัทธาโสมนัสสนับน้อมเศียรเคารพทวน ท้าวเธอที่ขึ้นบานบริสุทธ์ด้วยปิยบุตรมิ่งมกุฏทานอันพิเศษ” นับได้ว่าพระนางมัทรีเป็นยอดขัตติยนารี ที่ทรงสนับสนุนให้พระเวสสันดร ได้กระทำทานบารมี เป็นผลสำเร็จ

ฉ. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปียวาจา โดยโยงให้เห็นว่า พระนางมัทรีเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เมื่อตอนที่พระนางจะขอติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า พระนางมัทรีทรงกล่าวให้พระเวสสันดร คลายความกังวลว่าสองกุมาร กัณหา ซาลี จะได้เล่นสนุกในป่า ทั้งที่การจากวังมาอยู่ป่าย่อมไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะปรับตัว และเมื่อตอนที่นางมัทรีพบพญาเสือขณะเดินกลับอาศรม พบกับพญาเสือขวางทางไว้ พระนางมัทรีทรงรวบรวมสติ มีความกล้าหาญ และได้กล่าวไหว้วอนขอร้องพญาเสือ ด้วยถ้อยคำอ่อนอ่อนหวาน เพื่อให้พญาเสือเห็นใจเปิดทางให้พระนางได้กลับอาศรมมาหาลูกทั้งสอง

2. วิเคราะห์ลักษณะตัวละครตามสภาพสังคม เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ยังเป็นที่รู้จักและอยู่คู่กับสังคมไทย เนื่องด้วยเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา จวบจนปัจจุบัน การศึกษาตัวละครในแง่มุมใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นด้านวรรณคดี ภาษา สภาพสังคม ศาสนา ประเพณี

ตัวละครในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก นั้นเป็นแบบอย่างในการถ่ายทอด ปลุกฝังการทำความดีให้คนในสังคม การเทศน์มหาชาติในล้านนามีคุณค่ามากมาย จากกัณฑ์มัทรี มีคุณค่า

ต่อผู้ฟัง เพราะการฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ทำให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต อานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาติมีมากมายเช่น จะได้ไปเกิดมาในยุคพระศรีอภัยเมตไตรย เป็นการเตือนให้ทำความดีและบริจาคทาน สอนให้เห็นถึงความรักภายในครอบครัว แบบอย่างคฤณบุรามี (พระไกรสร กิตติเวที (วรา), 2561: บทคัดย่อ)

ตัวละครในเวสสันดรชาดกมีพระนางมัทรีเป็นแบบอย่างภรรยาที่เป็นกัลยาณมิตรต่อสามี คอยเอาใจใส่หนุนสามีให้ถึงเป้าหมายชีวิตอันประเสริฐที่สามีตั้งไว้ (พระใบฎีกา อุดตมเมธี, 2558 ออนไลน์)

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ไม่เพียงเป็นวรรณคดีศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่เรื่องราวยังสามารถสะท้อนภาพวัฒนธรรมประเพณีไทยในหลายแง่มุม ดังนี้

ความเชื่อ ความฝัน พระนางมัทรีทรงฝันว่ามีคนมาเอาลูกตาไป สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องความฝัน อันหมายถึงฝัน 4 ประเภท คือ 1.บุพนิมิต คือ การบอกให้ทราบเหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคต 2. จิตนิรณ คือ จิตใจที่เป็นกังวลบางเรื่องจนนำไปฝัน 3.เทพสังหรณ์ คือ เทวดาเฉลยใจให้ฝัน 4. ธาตุโชก คือ ร่างกายที่เจ็บป่วย ไม่สบาย จนทำให้เกิดนำไปฝัน ความเชื่อเรื่องความฝันนี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใดในสังคมไทยยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับความฝันจนปัจจุบัน

มีอิทธิพลในวรรณคดีเรื่องอื่นๆสมัยหลัง เช่น เสภาขุนช้างขุนแผน มีการกล่าวถึงการเทศน์มหาชาติ

“ถึงเดือนสิบจวนสารทยังขาดวัน

พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์

คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา

วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า”

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร)

ด้านจิตรกรรม นิยมวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปทศชาติ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดไตรใหญ่

ที่มา : วิชุดา พรายยงค์ (2563)

ด้านภาษา มีการใช้สำนวน เปรียบเทียบเรื่องราวในรายยาวมหาเวสสันดรชาดก เช่น ใจดีเป็นพระเวสสันดร หมายถึงคนที่ใจดี ให้สิ่งของแก่ผู้อื่น กินเป็นชุก หมายถึง คนที่เห็นแก่กิน เหมือนชุก ที่กินจนท้องแตกตาย เป็นต้น

สรุป

พระนางมัทรีเป็นตัวละครหญิงในอุคตคติ กล่าวคือ เป็นต้นแบบของสตรีไทย ที่มีหลายบทบาท หน้าที่ความรับผิดชอบมากมาย ทั้งหน้าที่ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก ความเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามี แม้พระนางจะอยู่ในชนชั้นกษัตริย์ แต่มิได้บกพร่องต่อหน้าที่ พระนางมัทรีเป็นตัวละครหญิง ที่เพียบพร้อมไปด้วยความดีงาม รูปสมบัติและคุณสมบัติของสตรีไทย ปัจจุบันยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป สตรีไทยในปัจจุบันมีความรู้มากขึ้น ทำงานเท่าเทียมกับผู้ชาย มิได้เป็นช้างเท้าหลังเช่นแต่ก่อน มีความมั่นใจในตนเอง มีความคิดเป็นของ

ตนเอง แต่เรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณคดีเกี่ยวกับศาสนา ยังคงถูกสืบทอดมาในสังคมไทย และพระนางมัทรี ก็ยังคงได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบอย่างของสตรีไทยเช่นเดิม

เอกสารอ้างอิง

- กตัญญู ชูชื่น. (2538). **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- กระทรวงวัฒนธรรม, กรมการศาสนา. (2559). **องค์ความรู้เรื่องการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2548). **วรรณคดีวิจิตร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. 2548.
- บุญเกิด รัตน์แสง.(2541). **ภาษากวีวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินต์ติ้งเฮาส์. 2541.
- บุญวดี มนตรีกุล ณ ออยุธยา. (2559). บทบาทสตรี : ในมุมมองความยุติธรรมในสังคมไทย.
- วารสารการบริหารปกครอง ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 .** กรกฎาคม – ธันวาคม.
- เบญจมาศ พลอินทร์. (2524). **วรรณคดีชนบประเพณีและศาสนา**. กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2541). **สตรีในคัมภีร์ตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระไกรสร กิตติเวที (วรา). (2561). ศึกษาพัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีในล้านนา. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระใบฎีกา อุดตมเมธี. (2558). **คุณธรรมของพระเวสสันดร**. บทความ (ออนไลน์)
<http://www.mcu.ac.th>.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุมาลี วีระวงศ์.(2546). บทบาทของสตรีในวรรณคดีไทย : เปรียบเทียบกับความเป็นจริง.
- วารสารศิลปศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 .** กรกฎาคม – ธันวาคม.

